

թէ ան տարրեր նշանակութիւն մը պէտք է ունենայ:

Ուր բառը բարամունք նշանակութեամբ կը յիշուի Ս. Յիզկարուզիտի Վկայարանութեան մէջ. պարսիկ մոզ մը, Մախոմ անուն, Դունի մէջ, Զ. դարու կիսուն, կըրակի պաշտամունքին կը մասնակցէր. պահ մը կրակը կը սպառնայ հրդեհել տմէն կողմ. Դունայ հայ աւագերէցին միջոցաւ, Ս. Խաչի հրաշքով մը, հրդեհը կ'արդիւնուի. Մախոմ յետ նահատակութեան Յիզկարուզիտ անունը ստացած և կոչուած է Ասուածաստ վկայ. ուրիշ մոզերուն հետ կրակին զիմաց կեցած էր, մոզական սովորութեան համաձայն, որպէս զի իր շունչովը կրակը չպղծուի՝ բերանը կապած էր փաղարը կամ փանալը, զոր Ոսկերեքանի Եսայի մեկ-նութեան հայ թարգմանիչը կապերսակ կ'անուանէ, մէկ ձեռքով ալ բռնած էր ուր իրը նշան հրամայելու: Ըստ Յայմատուրքի, Ս. Յիզկարուզիտ վկային վկայարանութիւնը գրած է ներսէս անուն քրիստոնեայ պարսիկ մը՝ բանտակիցը նոյն նահատակին, Յիզկարուզիտի նահատակութենէն վերջը. յետոյ ուրիշ մը կոկած էր զայն, իրը թէ Մախոմ՝ կրակին զիմաց կեցած՝ իր ձեռքը առած էր ուրը հրամայելու համար. այս բացատրութիւնը հաւանական է որ վկայարանութիւնը սրբազրոյին մեկ-նութիւնն է. մոզը փախաւով կամ կապերսակով բերանը կը կապէր կրակին զիմաց՝ չպղծելու համար զայն իր շունչով, ըստ Զրադաշտական սովորութեան, ձիսակա-

տարութեան կամ աղօթքի ժամանակ, ինչպէս տեսանք, անհրաժեշտ էր նաեւ ձեռքով բռնել քարաւունքը, որ է այլ և այլ ճիւղերու նուիրական խուրձը, վկայարանութեան մէջ գործածուած ուրը զրուած է քարաւունք բառին իրը հոմանիշ: Ալիշան Ուրը կը հասկնայ պարզ դաւազան մը հրամայելու համար, ըստ վկայարանութեան, (տե՛ս Յուշիկ Բ. էջ 348, Հին Հաւասք, էջ 349). բայց մենք կը կարծենք թէ Եղիշէի և Ս. Յիզկարուզիտ տօնիկի սուրբին Վկայարանութեան մէջ գործածուած նոյն ուր բառը մոզերու յատուկ նուիրական քարաւունքն է զոր կը գործածէին անոնք, ինչպէս նաև ուրիշներ՝ կրակի պաշտամունքի և աղօթքի ժամանակ: Կը փութանք ապացուցանել այս պարագան հետեւեալ կերպով. Shâ-yast lâ-shâyast որ կրակապաշտներու կրօնական օրէնքներու վրայ ճառող պահլաւերէն զրուածք մ'է, ունի urvarâm բառ մը, ծառի փոքր ճիւղ նշանակութեամբ, (ur, ու, վերաւ, փոքր), նոյն բառը յիշեալ գիրքին անզգ. թարգմանութեան մէջ (Դ. 32) քանիցս յիշատակուած է baresôm, քարաւունք, իրը խուրձ նուիրական ճիւղերու, (տե՛ս Sacred Books of the East, Pahlavi Texts, part I, E. W. West):

Մեր համոզմամբ, ուրեմն Եղիշէի զործածած քարաւունք բառը ճշգրտօրէն հոմանիշը կ'ըլլայ Եղիշէի ու Վարք ու Վկայարանութեան (Բ. հատոր) ուր բառին:

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱՒԵՆՈՒՆԻ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ(*)

ԺԲ. Քրիստոնեական կրթութիւնը

Հոռոմէական կայսրութեան մէջ, հանրային ուսուցումը կատարեալ ազատութիւն կը վայելէր և երեք դասակարգերու կը բաժնուէր. — Նախնական, Երկրորդական և Բարձրագոյն:

Կարգ մը ոստաններու մէջ, գոյութիւն ունէին հոռոմութեան դպրոցներ, ինչպէս

նաև փիլիսոփայութեան, իրաւաբանութեան, բժշկութեան դասընթացքներ: Եթէ ստատուածներու մասին խօսելու պարտականութիւնը խորշում և խզահարութիւն ազգած չըլլար, ապահովաբար քրիստոնեաներու ալ պիտի հանդիպէինք ուսուցիչներուն մէջ. բաց աստի, քիչ հաւանական է որ, Դ. դարէն առաջ, պետութիւնը կամ ուսուցիչներ նշանակելու իրաւունք ունեցող քաղաքները, ժողովրդին գէշ աչքով զիտուած մէկ մասին մէջէն, որոնք քրիստոնեաներն էին, ընտրած ըլլան վարժապետներ, որոնց նոյնպէս լաւ աչքով պիտի չնայէին:

Այսու հանդերձ, զարմանալի միայն

(*) Շարունակութիւն՝ տե՛ս. Սիւն՝ 1932, Թիւ 4, էջ՝ 112:

պիտի ըլլար եթէ, երկու հալածանքներու միջեւ՝ երբեմն բաւական ալ երկար տեւող խաղաղութեան շրջաններու միջոցին, ձեռնեղէց և քաջասիրտ հաւատացեալներ զանազան դպրոցներ բացած չըլլային:

Գիտենք թէ դպրոցի ուսուցիչներ նահատակուեցան, սակայն՝ անոնց գաղափարաբանութեան շարժառիթը ո՛չ թէ իրենց պաշտօնին կիրարկութիւնն էր, այլ իրենց հաւատքն ուրանալ մերժելին միայն:

Արնորոտ հոետորը, Գ. զարուն վերջերը, քրիստոնէութեան դարձող նշանաւոր մարդոց մէջէն կը յիշէ «մեծատաղանդ ատենաբաններ, քերականներ, հոետորներ, բժիշկներ, փիլիսոփայութեան ուսուցչապետներ»:

Հաւանական չէ բնաւ որ, այս բոլոր մտաւորականները ուսուցչութիւնէ հրաժարած ըլլան քրիստոնէական հաւատքն ընդգրկած ատենին:

Պատմութիւնը և հնախօսութիւնը մեզի պահած են անոնցմէ ոմանց անունները: Գորգոնիոս, դպրատան ուսուցիչ մը, Կալիստոսի գետնադամբանին մէջ թաղուած. Կասսիանոս, ուսուցչապետ մը, որ Իմալայի մէջ մարտիրոսացած է. Որոգինէս, քերականութեան ուսուցիչ Աղեքսանդրիոյ մէջ. Փլաբիանոս, քերականութեան ուրիշ ուսուցիչ մը Ափրիկէի մէջ. Անատոլիոս, փիլիսոփայութեան ուսուցիչ և Արիստոտէլի մեկնիչ՝ Աղեքսանդրիոյ մէջ:

Ոչ մէկ ապացոյց ունինք դաւանական դպրոցներու զոյւթեան մասին. ընդհանրապէս՝ Իմալայի մէջ, Կասսիանոս իր դասերուն կ'ընդունէր քրիստոնէայ տղաքներ և հեթանոս պատիկներ, այս վերջիններն էին էր իրենց ծեր ուսուցիչը վայրագ չարանքի մը ենթարկեցին:

Անտարակոյս Փլաբիանոսի աշակերտներն ալ հեթանոսներ էին. սակայն անոնք այնքան գորովագին կը սիրէին իրենց ուսուցիչը որ իրենց բոլոր միջոցներով, նոյն իսկ սուտ խօսելով, քանահնար եղան դայն կորզել մահուանէ:

Հարմանալի է արդարեւ տեսնել քրիստոնէական, և անոնց մէջ ապագայ մարտիրոսներ, որոնք յանձն կ'առնեն մանուկներուն և երիտասարդներուն տալու բոլորովին հեթանոսական առասպելներով աղգորուած կրթութիւն մը, զոր իրենց մա-

մանակակիցները կը նկատէին զրական գեղեցկութեան առատահոս աղբիւր մը:

Յոյն քերականը, չէր կրնար կարգաւ և մեկնել Հոմերոսը կամ Պլինտարը, ոչ ալ լատին քերականագէտը՝ Վիրգիլիոսը կամ Ուրատիոսը, առանց ի յուշ ածելու — թէ իսկ քրիստոնէայ ըլլար — աստուածներու և դիցունիներու արկածներն ու փորձանքները, որոնց պէտք է անդադար ակնարկէին աշակերտներուն գրաւոր պատականութիւններն ալ:

Սակայն կ'երեւի թէ, զիցարանութիւնը, այլ ևս զրականութեան թարմատար մէկ մասը նկատուած ըլլալով, հետզհետէ կը կորսնցնէր իր կրօնական նշանակութիւնը:

Ատենօք, առ ի չգոյէ հաւատքի, դիւրահաւանութեան զիմում կ'ընէր ան. այսուհետեւ այլ ևս հասարակ տեղիքի, այլարանութեան և պատմուածքի դասանիւթի մակերեսէն վեր չ'իյլեր անիկա:

Անգամ մը մինչև հոն հասնելէն վերջը, ա՛լ մեծ վտանդ մը չէր պատճառեր անիկա քրիստոնէայ ուսանողներուն:

Շուտով կը զգային անոնք անդունդը որով իրարմէ կը զատուէին դպրոցին մէջ առատպէսները պարզող և եկեղեցիին մէջ կրօնքը պարզարանող կերպերը. ու անոնք բնաւ չէին փորձուեր այս երկուքը իրարու հետ շփոթելու: Ահա թէ ինչո՞ւ համար հեթանոս դասական գործերուն ուսումնասիրութիւնը, որ անհրաժեշտ էր իմացականութեան կազմաւորումին, և տիրացումին համար ամբողջութեանը այն ծանօթութիւններուն որոնցմով կը շինուէր այն ատեն «պարկեշտ մարդ»ը, չարգիլուեցաւ քրիստոնէականներուն:

Տերաւզիանոս իր սովորութեանը անհետեւական, քրիստոնէին կը մերժէ ուսուցանելու իրաւունքը, սակայն անոնց իրաւունք կու տայ դպրոց յաճախելու. վտանգի զրական ուսուցումը զոր հոն կը ստանային անոնք, անհրաժեշտ է մարզու վարքին համար: Եկեղեցւոյ պետերը այս հակասութեան մէջ չինկան երբեք և հաւատացեալներու չարգիլելին ուսանիլը, ինչպէս որ անոնց չէին արգիլած ուսուցանելը:

Թ. ԳԼ. ՊԱՐԳԵԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏ